

נתלוותה אליו מראשית הופעותיו הספרותיות, והוויכוחים על מקומו בסיפורת ובהגות העברית שרירים וקיימים עד היום הזה. יצירותיו והוויכוחים עליהן ירדו כרוכים זה בזה. גרמה זאת אולי צורת כתיבתו יותר מתכנם של הדברים אשר חידש. סגנונו הלא-משוכלל ולשונו המתוספסת נתנו חומר רב למבקריו. ואל לנו לשכוח שהופעתו בש"מ הספרות חלה בימים בהם היה כוכב-השביט שלהם אחד-העם, אשר לשונו וסגנונו היו תכלית השלמות. גדולי הסופרים כאחד-העם, ביאליק, פרישמן ואחרים תבעו מברדיצ'בסקי לשפר את הבעתו ולהלביש את רעיונותיו, שהיו חדשים ומעוררים באותם הימים, בצורה יפה ומקובלת. ואילו י. ח. ברנר, שהיה תלמידו וחברו של ברדיצ'בסקי, דבק בדרכו הספרותית וקיבל ממנו השפעה מרובה בלשונו ובסגנונו ובחוסר-האיזון שבין הצורה לבין התוכן שכלל יצירותיו.

מן המבקרים הראשונים היה הנכבד ביותר יהודה לייב גורדון ("ל"ג), אשר קידם את פני ברדיצ'בסקי בברכה חמה ועם זאת מצא בסיפוריו ליקויים רבים. דומה לזה היה יחסם של דוד פרישמן ושל י. ל. פרץ. מאמריו הראשונים של מ"ב עוררו פולמוס סים ציבוריים, שהעמידו את ברדיצ'בסקי כמנהיגה של קבוצת הסופרים, המורדים בשלטונו ובהשפעתו של אחד-העם. בויכוחים היו לברדיצ'בסקי חסידים ומתנגדים, והחלוקה ביניהם לא היתה בין צעירים לזקנים דווקא. מ. ז. פיאברג ראה בברדיצ'בסקי את אויבו הגדול ביותר של הדור הצעיר...

בהמשך כתיבתו הפך מ"ב אחד המספרים העבריים הפוריים, שהכניע מבקרים רבים וזכה לשבחים מפי ביאליק ופרישמן. סופרים צעירים כגנסין נמשכו אליו וראו בעיר-פול העלילה וב"כאוס" של הדמויות את בני דורם ואת מאבקם—אך בויכוחים קמו מבקרים אשר נקטו לשון קשה—ולפעמים גם תוכחה—בהערכת גיבוריו של מ"ב. החיוב והשלילה בבקורת נמשכו בכל שנות חייו של ברדיצ'בסקי ולאחר מותו, ולמעשה חזרו-ונשנו כל אותם המטבעות שטבעו המבק-

ששטיינברג עיצב את יצירתו כשהיא מעוגנת אמנם ביסודות אוטוביוגרפיים ואף על-פי-כן ה"תוצר" האמנותי שונה לגמרי מן החוויה האוטוביוגרפית האותנטית. לכן אין אנו יודעים עד כמה מוסמכת ומבוססת הביוגרפיה של שטיינברג, והמונוגרפיה המבקשת להאיר את היצירה מתוך חייו של היוצר הופכת מונוגרפיה המתארת את חייו של היוצר בהישען על יצירותיו בלבד.

אכן, מאמץ גדול וראוי לשבח עשה כהן, מתוך אהבה והוקרה ליוצר מיוחד ורבגוני. יש מקום לבקורת לא מעט על האינטרפרטציות שלו ליצירות שטיינברג ועל כמה מקביעותיו, אך יש לקוות כי המונוגרפיה תמלא קודם-כל את מטרתה הראשונה: החזרת קהל קוראים אל שטיינברג והחזרת שטיינברג עצמו למקום של כבוד בספרות העברית.

ז.ש.

בקורת ברדיצ'בסקי

החשוב ביותר בלקט הוא מסתה של נורית גוברין, הדנה בהתפתחות הבקורת על סיפוריו של מיכה יוסף ברדיצ'בסקי בשמונים השנים האחרונות. בקובץ נכללו מאמרים של זילברבוש, פאפירנא, קלוזנר, פייטלסון, ברנר, קבק, לחובר, אפשטיין, רחל כצנלסון, שזר, פיכמן, מירון, אבן, פנואלי, אלשטיין, שקד, אלמגור, בן-גוריון וורסס. לא בכדי בחרה העורכת במבקרים מראשוני הראשונים ועד אחרוני האחרונים, ועלה בידה לתת קשת מגוונת של דעות והערכות השונות זו מזו ונוגדות זו את זו. חן מיוחד מוסיפים ללקט מאמריהם של זילברבוש ופאפירנא, שנמנו על אחרוני סופרי ההשכלה, וכל כתיבתם דומה לייני המשומר שטעמו קיים וריחו לא נדף שנים רבות. אפשר לומר על מ.י. ברדיצ'בסקי שהבקורת

* מיכה יוסף ברדיצ'בסקי (בן-גוריון): מבחר מאמרי בקורת על יצירתו הספרותית; ליקוט וצרפה מבוא וביבליוגרפיה: נורית גוברין; עם עובד, 1973; 262 עמ'.

עיר שאין בה מסתור

בסיפוריו של יצחק אורפז יש מעט עלילה והרבה סוריאליזם. מראשית דרכו בסיפורות העברית סמך אורפז יותר על האווירה ועל זרמי תודעה מאשר על התיאורים הריאליסטיים. העיקר בכתיבתו לא היה ה"מה" אלא ה"איך". אלא שכרגיל לא תמיד הקו אחיד וחד-משמעי. במבחר שלפנינו יש כמה סיפורים שהעלילה שבהם מספיקה לפרנס את כל החיבור. ראייה לכך הסיפור "עשב פרא", שגיבורו מומו הוא צעיר מגושם ומפגר המסתבך עם סביבתו ונע ונד ממקום למקום. אולי משום שהגיבור הראשי אדם פרימיטיבי, ואין ליחס לו זרמי תודעה ותת-תודעה, לא היתה לו למחבר ברירה אלא לתאר אותו ואת האנשים שסביבו כפי שהם במציאות. יצחק אורפז לא הפסיד בכך, והוכיח את יכלתו בסיפורי-עלילה.

רובם של הסיפורים רחוק מכך. בדרך-כלל תולה אורפז על עלילות זעירה תליתים של סוריאליזם—זרמי-תודעה, מונולוגים פנימיים, סמלים, חלומות והזיות. כוחו של אורפז בכיבוש "הרגע", וכפי שהסביר פעם במאמר: "נמצא הרגע בכל אובייקט של התבוננות, כמו שהים כולו מצוי בטיפה אחת, בודדת, של מי-ים. מי שמאין את עיניו לראותו, מי שלומד לראות ולאהוב את כל הנוכח לחושי (וכי מה עוד יש לו לאיש חסר-אלוהים?), מדוע לא ילמד לחזות כל רגע כאילו היה הרגע היחיד של חייו. האמן, שרגישותו היא מכלי אומנותו, ייטיב אולי ללמוד זאת מאחרים (לעולם אין כי אם רגע אחד בינינו ובין האין—בוֹאֵאָה). בדרך זו מבקש הסופר להשתלט על הרגע, רגע של חיים, של זמן ושל מקום, ובאמצעותו—להיות בוחן-לבבות ולהעמיד את גייבוריו לדין עצמם, תודעתם ומצפונם.

אורפז מעריך את הפרטים הרבים והקטנים הנתפסים בעינו ומשלבם באווירה ובתרחשויות. הוא מדייק בפרטים בנטילתם

רים הראשונים, בתוספת גורמים חדשים שהופיעו בסיפורים. יותר מכל הרגיזה מבקרים רבים התערובת של מציאות ודמיון, שהיתה אחד מסממני כתיבתו של מי"ב. מזיגה זו לא נראתה לסופרים רבים וא. א. קבק בראשם, שטענו כי הסופר גותן דעתו להרבה פרטים בלתי-חשובים ואינו תופס את העיקר.

בצד המחייבים היה מ. מ. פייטלסון (1912-1870). אף הוא מנה חסרונות רביב במי"ב, שאינו "לא צייר ז'אנריסט ואף לא צייר פסיכולוג..." אך כל החסרונות בטלים לעומת הליריקה שלו, וכתוצאה מגישה זו חשובים לא הדברים המתוארים והמסופרים, גם לא אופן תיאורם, אלא "התרגשותו החזקה של המחבר מן המתואר והמסופר". מפייטלסון והלאה מונה נורית גוברין קו חיובי בבקורת על מי"ב, שהלכו בו ברנר, גנסי, לחובר, בעל-מחשבות, ורבים אחרים. אין ספק שברדיצ'בסקי היה "איש הניגודים", כהגדרתו של ישורון קשת, ומכאן הבקורת שהפכה ביסודות השונים שבאישיותו וניסתה להסביר את הניגודים והסתירות—"הקרעים", לפי ההגדרה החביבה על סופרי ההשכלה—בנפשו של ברדיצ'בסקי.

בשנים האחרונות יש מגמה של "שיבה" אל ברדיצ'בסקי, בעיקר אצל סופרים צעירים. פרופ' ש. הלקין כרה בהרצאותיו אזניים הרבה ליצירתו של ברדיצ'בסקי, ועמד על השפעתו בספרות החל מברנר, שופמן ושטיינמן ועד עגנון. השפעה זו עומדת על ארבעה עיקרים והם: "היאחזות בעבר היראלי המסורתי-עממי"; "היסוד האוטו-ביוגרפי חזק כל-כך, שיצירתו נעשית ממילא מעין מפתח אישי עמוק מאד להבנת המשבר בחיי הרוח של העם"; רציפות הבעיות המרות והצורות את קיום היהודי בזמננו היא רציפות היסטורית-גורלית של העם היהודי מראשיתו; תפיסה זו אינה בחינה מופשטת כי אם תפיסת המאבק האנושי ביהודי. בכך הטיל הלקין את הכרעה לצד החיוב, והבקורת הצעירה הורכת בעקבותיו.

* יצחק אורפז; עיר שאין בה מסתור (סיפורים); הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1973; 187 עמ'.